

KS. BOLESŁAW BARTKOWSKI SDB (1936–1998)
— WYBITNY BADACZ
RELIGIJNEJ KULTURY MUZYCZNEJ W POLSCE

Z grona profesorów muzykologii odszedł Bolesław Bartkowski. Zmarł 25 marca 1998 r. w Lublinie, w swoim salezjańskim domu na Kalinowszczyźnie. Odszedł nagle, w pełni sił twórczych, skupiony na pracy naukowej i życiu Uniwersytetu, z planami na przyszłość, inicjatywami. Lubelska muzykologia i polskie środowisko etnomuzykologiczne poniosły dotkliwą stratę.

Urodził się 3 marca 1936 r. we wsi Sarbice II (kieleckie), z rodziców Jana i Aleksandry. W latach 1949–1951 pobierał naukę w Niższym Seminarium Księży Salezjanów w Twardogórze. W 1951 wstąpił do nowicjatu. Od 1954 do 1956 studiował filozofię w Wyższym Seminarium Duchownym Towarzystwa Salezjańskiego w Krakowie, a następnie, w okresie 1957–1961, teologię na KUL. W Lublinie, w 1961 r. przyjął święcenia kapłańskie. Równocześnie otworzył nowy rozdział swojego życia, rozpoczynając naukę w Instytucie Muzykologii Kościelnej KUL. Studia, przebyte w latach 1961–1966, uwieńczył pracą magisterską pisaną pod kierunkiem ks. Hieronima Feichta. Po zakończeniu studiów muzykologicznych i zdobyciu licencjatu z teologii przez rok (1966/67) wykładał muzykę i liturgię w krakowskim Wyższym Seminarium Duchownym Towarzystwa Salezjańskiego, ale już z początkiem roku akademickiego 1967/68 został asystentem w IMK KUL, wiążąc się z tą Uczelnią na stałe.

W 1971 r. obronił pracę doktorską *Śpiewy procesji palmowej w polskich rękopisach liturgicznych (XIII–XVIII w.)*. Trzy lata później został adiunktem. W 1978 r. był na półrocznym stypendium naukowym w Instytucie Muzykologii we Wiedniu. W 1982 r. habilitował się, by w następnym roku dostać nominację na stanowisko docenta. Od 1984 r. kierował Katedrą Etnomuzykologii i Hymnologii. W 1992 r. otrzymał stanowisko i tytuł profesora. Przez wiele lat łączył uprawianie nauki i dydaktyki z działalnością organizacyjną i uniwersytecką. W latach 1983–1987 był prodziekanem Wydziału Teologii, potem (1987–1989) kierownikiem IMK, a od 1989 r. prorektorem KUL, którą to funkcję pełnił do końca życia. Jako prorektor miał pieczę nad sprawami studenckimi, uczelnianym życiem kulturalnym, kontaktami naukowymi z zagranicą, organizacją imprez międzynarodowych (np. Kongres Teologów Europy Środkowej i Wschodniej, Lublin 1991).

W Instytucie Muzykologii prowadził wykłady i ćwiczenia z różnych dziedzin i specjalizacji muzykologicznych. Były to: teoria chóru gregoriańskiego, solfeż, historia muzyki XVIII–XX w., style muzyczne, metodologia muzykologii, etnomuzykologia, metodyka badań nad pieśniami religijnymi, seminarium z zakresu etnomuzykologii i hymnologii, nadto wykłady monograficzne, m.in. *Z historii pieśni religijnych i ich ludowej recepcji, Muzyczna kultura religijna w XIX w., Wybrane*

zagadnienia z socjologii muzyki, *Z problematyki polskiej muzyki ludowej*. Dydaktyka ta była interesująca i inspirująca, taka, w której kompetencja stykała się z erudycją i indywidualnym stylem wypowiedzi. Znamienne, że często ujawniał swój emocjonalny stosunek do muzyki (fascynacja Beethovenem, Lutosławskim), formułował subiektywne oceny, zaciekawiał słuchaczy przytaczaniem poglądów innych badaczy, relacjami z dyskusji na konferencjach naukowych, komentowaniem nowo ukazujących się publikacji. Dzięki temu dyscyplina muzykologii przedstawiała się studiującym jako rzeczywistość bliska, intrygująca, stanowiąca intelektualne wyzwanie.

Punktem wyjścia pracy naukowej stały się badania nad chorałem gregoriańskim, co stanowiło konsekwencję studiów u Feichta i wynikało z ówczesnego profilu Instytutu. Właśnie na gruncie choralistyki zdobywał warsztat naukowy, wypracowywał i pogłębiał metody badawcze. Studia i artykuły tego nurtu zawierają historyczno-źródłoznawcze oraz analityczne przedstawienia nieopracowanych dotąd zabytków (graduał z Czerwińska), nieznanego repertuaru (*Visitatio Sepulchri*), monografie określonych śpiewów (hymn *Gloria laus*).

Z nastaniem lat 70-tych zarysował się drugi kierunek badań mający za przedmiot polską pieśń religijną żyjącą w tradycji ustnej — kierunek, któremu poświęcał coraz więcej uwagi i który stał się Jego życiową pasją. W 1970 r. z inicjatywy ówczesnego kierownika IMK, ks. Karola Mrowca, rozpoczęto badania terenowe i akcję nagrywania pieśni religijnych, najpierw pod kierunkiem Jana Stęszewskiego, wówczas pracownika Instytutu Sztuki PAN w Warszawie, a od roku 1971 — właśnie ks. Bartkowskiego. Tak zaczęły się wyjazdy „na folklor”, odbywające się corocznie do chwili obecnej. Wraz z ks. Bartkowskim na dwutygodniowe wyprawy udawali się współpracownicy — początkowo Witold Danielewicz, później Antoni Zoła — oraz studenci. Akcja przyniosła doniosły rezultat: do dziś zarejestrowano ok. 25 tysięcy melodii (licząc z wariantami), zebranych z ponad 200 parafii obszaru całej Polski. Utrwalony został bezcenny dla rodzimej kultury materiał tekstowo-muzyczny, bezpowrotnie przecież ginący na naszych oczach, w dużej części już nieistniejący. Wielką zasługą ks. Bartkowskiego było to, że gromadzenie zbioru realizowano konsekwentnie, możliwie systematycznie, starannie przy tym wybierając regiony i miejsca penetracji. Plon pracy terenowej na bieżąco otrzymywał obudowę naukową: zapis taśmy magnetofonowej dopełniano transkrypcjami nagranych melodii oraz odpowiednim opisem. Tak powstałe archiwum dźwiękowe z etnograficzno-etnomuzykologicznym komentarzem stawało się przedmiotem opracowań naukowych. Od 1974 r., kiedy ks. Bartkowski objął proseminarium etnomuzykologii i hymnologii, powstał pod Jego kierunkiem ponad 40 prac magisterskich oraz dwie dysertacje doktorskie (ks. Jerzy Sienkiewicz, *Śpiewnikowe melodie Gorzkich Żali i ich ludowa recepcja w polskiej kulturze religijno-muzycznej*, 1987; Antoni Zoła, *Problem tonalności w polskich śpiewach religijnych w żywej tradycji*, 1992).

Etnomuzykologiczny dorobek ks. Bartkowskiego w decydującej mierze wyrósł z empirycznego przeżycia religijnego folkloru muzycznego i na bazie zebranego

materiału fonograficznego. Spuścizna pisarska z tego zakresu obejmuje rozważania i analizy przeprowadzone pod różnym kątem: funkcji śpiewów i ich miejsca w zwyczajach życia religijnego, aspektów kultowych i liturgicznych, typologii gatunkowej, formalnej i stylistycznej, szczegółowych zagadnień składających się na archetypiczną warstwę przedmiotu — rytmiki, wariabilności, tonalności. Najważniejszymi osiągnięciami są książka *Polskie śpiewy religijne w żywej tradycji. Style i formy*, oraz pierwszy tom serii *Polskie śpiewy religijne społeczności katolickich. Studia i materiały*. W pracy o stylach i formach stworzona została klarowna systematyzacja przebadanych śpiewów (m.in. wyróżnienie i zdefiniowanie stylów recytatywnego, litanijnego, psalmodycznego, pieśniowego), przy efektywnym wykorzystaniu doświadczeń z dziedziny choralistyki i hymnologii. Rezultaty badawcze rozprawy stanowią propozycję metodologiczną dla kompleksowych prac nad polskimi pieśniami religijnymi, wyznaczają też perspektywy dalszych przedsięwzięć etnomuzykologicznych. Druga z wymienionych pozycji to unikatowa antologia religijnego repertuaru ludowego (melodie, teksty), osadzonego jednocześnie na tle tradycji przekazów pisanych, zarówno rękopisów, jak i druków (m.in. kancjonałów, śpiewników). Był to najbardziej ambitny i długofalowy projekt ks. Bartkowskiego, do ostatnich dni zajętego pracą nad następnymi segmentami serii; drugi tom przygotowywany jest obecnie do druku. W pozostałych publikacjach spotykamy refleksje nad wzajemnymi zależnościami między etnografią muzyczną a hymnologią, etnomuzykologią a choralistyką, kierunkiem etnomuzykologiczno-hymnologicznym a socjologią muzyki, często także ogólniejsze rozważania na temat współczesnej religijnej kultury muzycznej w Polsce — jej kształtu, aktualnych tendencji, perspektyw.

Uprawiał też inne formy działalności naukowej, aktywnie włączał się w życie środowiska muzykologicznego. Można tu wspomnieć prace redykcyjne, m.in. w edycji *Śpiewnika Liturgicznego* (red. Karol Mrowiec, Lublin 1991), w periodyku „Seminare. Poszukiwania naukowo-pastoralne” (1975–1979), w kolegium redakcyjnym PWM serii *Muzyka polska w dokumentacjach i interpretacjach*. Pamiętać trzeba o Jego zaangażowaniu w działalność Sekcji Muzykologów ZKP (od 1974). Przez dwie kadencje był członkiem zarządu Sekcji, pewien czas jego wiceprezesem. Należał do stałych uczestników Ogólnopolskich Konferencji Muzykologicznych organizowanych przez ZKP. Działał w Towarzystwie Naukowym KUL (1973), Podkomisji do spraw muzyki kościelnej przy Komisji Liturgicznej Episkopatu Polski (1980), Komitecie Nauk o Sztuce PAN (1987), Komitecie Nauk o Folklorze PAN, Internationale Arbeitsgemeinschaft für Hymnologie (1973), regularnie biorąc udział w konferencjach IAH (Dubrownik 1973, Groningen 1975, Erfurt 1977, Regensburg 1979, Budapeszt 1983, Bethlehem 1985, Lund 1987). Uczestniczył w wielu innych sympozjach i sesjach naukowych, zwłaszcza takich, na których eksponowana była problematyka etnomuzykologiczna (m.in. *Model i modelowanie w etnomuzykologii*, Poznań 1977; *Polska ballada ludowa*, Warszawa 1979; *Sacrum — folklor — religia*, Lublin 1992). Przy Jego współudziale odbyła się na KUL XVIII Ogólnopolska Konferencja Muzykologiczna *Filozofia i muzyka* (Lublin 1984). W czasie gdy był kierownikiem IMK, zorganizował w Instytucie ogólnopolskie sympozjum *Współ-*

czesna polska religijna kultura muzyczna jako przedmiot badań muzykologii (Lublin 1989). Zrecenzował wiele prac doktorskich i habilitacyjnych, pisał opinie wydawnicze, świadcząc pomoc młodszej generacji muzykologów.

Większość z nas nic nie wiedziała o złym stanie zdrowia Księdza Profesora. Cierpiał na bardzo dolegliwą chorobę nóg, co nasiliło się szczególnie w ostatnich latach. Praca, podróże, konferencje... Wszystko to było okupione olbrzymim wysiłkiem, miało też swoją cenę. Dowiedzieliśmy się o tym dopiero podczas uroczystości pogrzebowych — w niezwyklej i poruszającej chwili, gdy odczytano fragmenty Jego osobistych zapisków, także tych z ostatnich dni życia. Usłyszeliśmy wyznanie cierpienia — jakże nieoczekiwane, spóźnione...

Bibliografia pism Bolesława Bartkowskiego¹

I. Książki

Polskie śpiewy religijne w żywej tradycji. Style i formy, Kraków 1987, 280 s. (praca habilitacyjna); *Polskie śpiewy religijne społeczności katolickich. Studia i materiały*, t. I, Lublin 1990, 398 s. (współpraca: Karol Mrowiec, Jan Stęszewski, przy udziale Jerzego Bartmińskiego).

II. Studia i artykuły

Graduał kanoników regularnych z Czerwińska, w: MMAe, t. III, Kraków 1968, s. 130–151; *Akcja nagrywania religijnych pieśni ludowych*, ZN 1972, nr 2, s. 78–80; *Visitatio Sepulchri w polskich przekazach średniowiecznych*, w: MMAe, t. IV, Kraków 1973, s. 129–163; *Z badań nad religijnymi pieśniami ludowymi*, ZN 1973, s. 65–67; *Repertuar śpiewów procesji palmowej w polskich zakonnych rękopisach liturgiczno-muzycznych (XIII–XVIII w.)*, „Studia Theologica Varsaviensia” 1973, nr 2, s. 223–255; *Śpiewy procesji palmowej w polskich źródłach liturgicznych (XIII–XVIII w.)*, w: MARIAN JAWORSKI, ADAM KUBIŚ (red.), *Teologia a antropologia*, Kraków 1974, s. 345–348; *Z badań terenowych nad pieśniami religijnymi*, ZN 1975, nr 1, s. 55–60; *Musikalische Kriterien der Auswahl der Gesänge und Notationsprobleme*, IAHB 1975, nr 2, s. 60–63; *Badania nad polskimi śpiewami religijnymi żyjącymi w tradycji ustnej*, BI 1975, nr 2, s. 19–23; *Śpiewy procesji palmowej w polskich rękopisach muzyczno-liturgicznych z XIII–XVIII w.*, S 1975, s. 183–199, także w: LEONARD GÓRKA, JÓZEF KRAS, STANISŁAW NAGY (red.), Lublin 1976, s. 305–320; *Piąty rok badań nad pieśniami religijnymi*, ZN 1976, nr 3, s. 68–82; *Hymn „Gloria laus” w polskich zabytkach chorałowych*, w: MMAe, t. VI, Kraków 1977, s. 65–87; *Problem ludowości i wariabilności polskich pieśni religijnych żyjących*

¹ Bibliografia obejmuje wszystkie pozycje, które ukazały się za życia Autora. Wprowadzono następujące skróty: BI — „Biuletyn Informacyjny KUL”; GN — „Gość Niedzielny”; IAHB — „Internationale Arbeitsgemeinschaft für Hymnologie Bulletin”; LL — „Literatura Ludowa”; M — „Muzyka”; MMAe — JERZY MORAWSKI (red.), *Musica Medii Aevi*; PK — „Przewodnik Katolicki”; S — „Seminare. Poszukiwania naukowo-pastoralne”; SS — *Summarium. Sprawozdania Towarzystwa Naukowego KUL*; ZN — *Zeszyty Naukowe KUL*.

w tradycji ustnej, S 1977, s. 301–318; *Muzyczne kryteria doboru i opracowywania materiału do śpiewnika*, SS 1978, nr 4, s. 97–106; *Niektóre cechy muzycznej metrorytmiki polskich pieśni religijnych żyjących w tradycji ustnej*, SS 1978, nr 3, s. 250–258; *Z problematyki badań nad żywą tradycją polskich śpiewów religijnych*, SS 1978, nr 5, s. 69–71; *Badania żywej tradycji polskich pieśni religijnych a hymnologia*, Zeszyty Naukowe PWSM w Katowicach 1978, nr 18, s. 90–101; *Przedmiot badań i źródła etnografii muzycznej (Uwagi metodologiczne)*, M 1979, nr 3, s. 77–85; *Hymnologia ekumeniczna (X Kongres Hymnologiczny w Regensburgu)*, ZN 1980, nr 1, s. 64–67; *Pieśni o św. Stanisławie zachowane w żywej tradycji*, SS 1981, nr 7, s. 137–142; *Muzyczna kultura religijna jako przedmiot badań muzykologicznych*, S 1981, s. 181–189; *Muzyka kościelna w Polsce. Między normami a praktyką*, „Ruch Muzyczny” 1982, nr 3, s. 5–7; *Gregorianischer Choral und musikalische Formen des geistlichen Volksgesanges in Polen*, IAHB 1983, nr 11, s. 90–97; *Z problematyki badań nad żywą tradycją polskich śpiewów religijnych*, w: IRENA PONIATOWSKA (red.), *Dzieło muzyczne. Teoria, Historia, Interpretacja*, Kraków 1984, s. 379–387; *O niektórych uwarunkowaniach i inspiracjach rozwoju religijnej pieśni polskiej*, S 1985, s. 221–232; *Polska pieśń kościelna*, w: MARIAN JAWORSKI, ADAM KUBIŚ (red.), *Chrześcijaństwo a kultura polska*, Lublin 1988, s. 248–250; *Z badań nad muzycznym folklorem religijnym*, LL 1987, nr 4–6, s. 11–26 (współautor ANTONI ZOŁA); *Uwagi o polskich, religijnych pieśniach narracyjnych*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” 1989, z. VII, s. 81–88; *Chrześcijański wymiar muzyki w dziejach Polski*, w: „*Żeby nie ustała wiara*” *Katolicki Uniwersytet Lubelski przed wizytą Ojca świętego Jana Pawła II*, Lublin 1989, s. 537–548; *Über die religiöse Volksmusik in Polen*, w: KARLHEINZ SCHLAGER (red.), *Festschrift Hubert Unverricht zum 65. Geburtstag*, Tutzing 1992, s. 9–15; *Różne oblicza religijnej, ludowej kultury muzycznej we współczesnej Polsce*, w: BOLESŁAW BARTKOWSKI, STANISŁAW DĄBEK, ANTONI ZOŁA (red.), *Współczesna polska religijna kultura muzyczna jako przedmiot badań muzykologicznych. Zakres pojęciowy, możliwości badawcze*, Lublin 1992, s. 79–83; *Repertuar pieśni nabożnych w żywej tradycji lokalnej (wartość i kryteria doboru)*, w: REMIGIUSZ POŚPIECH, PIOTR TARLIŃSKI (red.), (Sympozja 2) *Śpiew wiernych w odnowionej liturgii*, Opole 1993, s. 47–49; *Polnische Kirchenlieder in der katholischen Liturgie*, w: KARLHEINZ SCHLAGER, HUBERT UNVERRICHT (red.), Tutzing 1995, s. 171–182.

III. Hasła do Encyklopedii Katolickiej

Artomiusz Piotr; *Antyfonarz*; *Anglia — muzyka sakralna*; *Adler Guido*; *Agnus Dei*; *Bäumker Wilhelm*; *Benevoli Orazio*; *Beuron* (od XIX w.); *Bizantyjska muzyka*; *Bordes Charles Marie*; *Bull John*; *Byrd William*; *Cherubini Luigi*; *Chorał gregoriański (Rytm)*; *Cimarosa Domenico*; *Coussemaker Charles Edmond Henri*; *Credo*; *Dębołęcki Wojciech*; *Draghi Antonio*; *Expert Henry*; *Fétis François*; *Gorzkie Żale* (część muzyczna); *Improperia*.